



MORSKA PJENA U OBLAKU DIMA – LULE I CIGARETNICI IZRAĐENI OD STIVE IZ ZBIRKE OSOBNIH PREDMETA MUZEJA SLAVONIJE

Andreja Šimičić

Muzej Slavonije
Trg sv. Trojstva 6
HR-31000 Osijek
andreja.simicic@mso.hr

Pregledni rad

UDK 688.93(497.5Osijek)(091)

Ključne riječi:

lula
cigaretnik
stiva
19. stoljeće
Muzej Slavonije

Rad predstavlja dio muzejskog istraživanja vezan uz stručnu obradu lula i pušačkog pribora iz Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije. Izdvojena je mala cjelina lula i cigaretnika izrađenih od minerala stive, ukupno dvadeset četiri lule i osam cigaretnika koji se čuvaju u Zbirci osobnih predmeta. Izrađeni su tijekom 19. stoljeća u radionicama Srednje Europe. Tipološki su raznovrsni, a kvalitetom variraju od serijski izrađivanih lula u radionicama prosječne kvalitete do vrijednih kvalitetnih primjeraka koji su uglavnom označeni majstorskom puncom i koji su rađeni po narudžbi.

UVOD

Rad predstavlja dio muzejskog istraživanja vezan uz stručnu obradu lula i pušačkog pribora iz Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije. Raznovrsni predmeti korišteni za pušenje, poput tabakera, burmutica, pepeljara, rezača cigara i cigareta, čuvaju se u nekoliko zbirki Odjela (Zbirka metala, Zbirka keramike, Zbirka namještaja, Zbirka ambalaže i reklamnih predmeta), a same lule i cigaretnici, neovisno o materijalu od kojeg su izrađeni, u Zbirci osobnih predmeta. Zbirka osobnih predmeta sadrži pedeset dvije lule i dvadeset jedan cigaretnik, od kojih je izdvojena mala cjelina lula i cigaretnika izrađenih od minerala stive, karakterističnog materijala poznatog i po poetskom nazivu morska pjena, *meerschaum*.

Lule i cigaretnici izrađeni od stive iz Muzeja Slavonije uglavnom nisu izlagani niti publicirani. U hrvatskim muzejima te muzejima našeg kulturnog kruga u posljednje vrijeme otvoreno je nekoliko značajnijih izložbi i uz njih objavljeno stručno-znanstvenih radova vezanih uz povijest uzgoja i prerade duhana te izrade lula.¹ U hrvatskoj literaturi uglavnom su istražene i objavljene glinene lule pronađene arheološkim iskapanjima, a istraživačima su zanimljive također autohtone glinene lule izrađivane u Zelovu, u Cetinskoj krajini.

LULE I CIGARETNICI IZ ZBIRKE OSOBNIH PREDMETA

LULE

Lula je vrlo zanimljiv i vizualno atraktivan predmet, nepušačima pomalo tajanstven.² Gotovo čitavo svoje postojanje lula je uobičajeno bila rezervirana za mušku populaciju. Gospoda su se povlačila u salone za pušenje, odijevala haljette za pušenje i raspravljala o važnim svjetskim i lokalnim društvenim, političkim, kulturnim zbivanjima.

U Europu su lule, usporedo s duhanom, dospjele nakon otkrića Amerike 1492. godine. Prvi potrošači duhana bili su mornari koji su duhan donijeli u Europu, da bi pušenje, zbog visoke cijene duhana, široko prihvatili ipak viši slojevi društva.

Duhan se u počecima konzumiranja smatrao lijekom; tek u 19. stoljeću postaje sredstvo za uživanje.³ Bio je rijetka i skupocjena roba, čija je visoka cijena uvjetovala malu veličinu najstarijih lula.⁴

Početak izrade lula na europskom tlu smješta se u drugu polovicu 16. stoljeća, kada se otvaraju prve radionice u Engleskoj. Početkom 17. stoljeća proizvodnja lula širi se u Nizozemsku, gdje su vještinu izrade lula donijeli protestanti prebjegli iz Engleske, zatim u njemačke zemlje, te druga područja Europe. Najstarije lule rađene su od gline, što navode pisani izvori i potvrđuju arheološki nalazi.⁵ Razlikuju se jednodijelne lule zapadnog tipa (englesko-nizozemske lule) i dvodijelne lule istočnog tipa (turske lule).⁶

Muzeju Slavonije prvu lulu darovao je 1884. godine gospodin Ignatz Detelj. U inventarnu knjigu Muzeja Slavonije taj dar upisan je pod inventarnim brojem 2609. Radi se o drvenoj luli izrađenoj u Gorjušama, u Sloveniji, bogato inkrustiranoj sedefom i s graviranim okovom.⁷ Dekoracija kamiša uz lulu predstavlja malo remek-djelo umjetničkog ukrašavanja: oslikan je alegorijskim prikazom godišnjih doba i ukrašen stihovima na njemačkom jeziku, signiran sa *vorfertigt durch Vasilie Nikolics*. Ta lula s kamišem i danas zauzima važno mjesto u Zbirci.⁸

Od te, sada davne, 1884. godine Muzej Slavonije redovito prikuplja lule i pribor za pušenje, čuvajući posebna obiteljska sjećanja, koja građani uz predmet ostavljaju u baštinu budućim naraštajima.⁹ Od većih donacija valja spomenuti dar gospođe Marije Šmit iz Novog Sada koja je 1949. godine Muzeju Slavonije darovala glinenu lulicu sa šest dugačkih kamiša, iz vlasništva obitelji Vojdička iz osječke Tvrdje (kamiše su sredinom 19. stoljeća koristili otac Alojz i djed gospođe Matilde Vojdička). Godine 1957. od gospodina Jakova Dolića otkupljene su dvije lule iz obiteljske ostavštine.¹⁰ Dr. Dragan Cepelić iz Osijeka 1978. godine darovao je dvije lule i dva cigaretnika. Značajan dar predstavlja sedam usnika iz prve polovice 20. stoljeća iz obiteljskog vlasništva gospođe Vere Girard-Šipošić te dar gospođe Zdenke Predrijevac, koja je 2014. godine Muzeju Slavonije poklonila zbirku od osam lula i različitog pribora za pušenje gospodina Željka Čikija iz Osijeka. U velikom daru osobnih predmeta velikog hrvatskog skladatelja, novi-

1 Slijedi popis nekoliko izložbi s temom uzgoja i prerade duhana, fenomena pušenja i lula: Beč, 2009. *Eine Kulturgeschichte des Tabaks Nicotiana* u Kunsthistorisches Museum Wien; Novi Sad, 2011. izložba i katalog uz 27. međunarodnu konferenciju o lulama *Lule iz muzejskih zbirki Srbije* u Muzeju grada Novog Sada autorice Divne Gačić; Zagreb, 2012. *Kultura pušenja – od tabua do tabua*, u Gliptoteci HAZU, u Zagrebu; Sinj, 2013. izložba i katalog *Lule i početci duhanske industrije u Cetinskoj krajini* u Muzeju Cetinske krajine autorica Darije Brković i Danijele Petričević; Gospić, 2013. *O duvanu i lulama* u Muzeju Like Gospić autorice dr. sc. Tatjane Kolak; Zagreb, 2015. *Dim – priča o duhanu* u Etnografskom muzeju autorice Marije Živković, te gostovanje u Virovitici i Koprivnici tijekom 2016.; Košice, 2014. – 2015. *Historické fajky* u Východoslovenské múzeumu v Košiciach, te gostovanje izložbe 2016. u Szartmári Múzeumu, u Mátészalki (Mađarska).

2 Naziv lula dolazi iz turskog, odnosno perzijskog jezika. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002: 687) kao prvo značenje izraza lula navodi *predmet koji služi za pušenje, sastoji se od cijevi i glave u koju se stavlja duhan*.

3 Dim, 2015., str. 17.

4 Križanac, 2007., str. 27.

5 Gačić, 2011., str. 25. Arheološki nalazi često ukazuju na postojanje lokalnih radionica; primjerice, istraživanja tijekom priprema za izložbu Muzeja Slavonije *Osijek i šira okolica u turskom periodu* utvrdila su vjerojatno postojanje radionice na prostoru grada Osijeka. (Radić, 2015: 14)

6 Bekić, 2000.; Gačić, 2011., str. 26–27.

7 Slovenski etnolog Boris Orel taj tip lule publicirao je 1951. godine kao štikana *fajfa s turnom* (Orel, 1951., tabla VI).

8 Danas lula nosi inventarni broj MSO-218931/1-2.

9 U procesu muzealizacije lula postaje više od pukog predmeta za uživanje duhana – stvarajući suodnose sa srodnim predmetima, s predmetima istog razdoblja nastanka stvara nove kontekste za muzeološka, povijesno-umjetnička, povijesna i druga istraživanja.

10 Gospodin Dolić doselio je iz Tomislavgrada 1949. godine i sa sobom donio dvije lule, od kojih je jedna s figuralno obrađenom glavom u obliku muške glave s turbanom, a koje je, prema predaji, obitelj dobila od nekog turskog bega.

nara i književnika Branka Mihaljevića tijekom 2011. godine u Muzej Slavonije je pristigla i njegova lula.

Vrijedan je otkup usnika i lula, realiziran u dva navrata, tijekom 1997. i 2004. godine, iz vlasništva obitelji Glavač iz Osijeka.

Odjel umjetničkog obrta čuva pedeset dvije lule. Prema načinu izrade možemo ih podijeliti u tri osnovne skupine: jednodijelne lule, složene i složene lule s usadnikom. Uobičajena je, ipak, podjela prema materijalu od kojeg su nastale pa razlikujemo četiri osnovne skupine: glinene lule, lule od stive, lule od porculana i drvene lule. U ovom pregledu zadržat ćemo se na lulama izrađenima od stive.

Lule izrađene od stive

Materijal stiva je mineral sepiolit, higroskopni magnezij silikat koji nastaje trošenjem serpentina. Naziv sepiolit dolazi od latinske riječi *sepia*, što znači sipa. Kemijska oznaka je $MgSi_3O_8 \cdot H_2O$. Različiti autori, osim stiva, nazivaju ga *meerschaum*, meršaum, morska pjena.¹¹ Poetski naziv morska pjena dobio je zbog osobine da je lakši od vode pa pluta po površini mora i podsjeća na morsku pjenu.

Prema *Rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića stiva dolazi od turske riječi *istife* i označava morsku pjenu, rudu za izradu pribora za pušenje.¹² *Hrvatski enciklopedijski rječnik* također navodi stivu kao kristaličnu ili vlaknastu rudu i pojašnjava da se od stive proizvode lule.¹³ Rijedak je, ali, zbog dobrih svojstava, iznimno cijenjen materijal za izradu lula i cigaretnika: lagan je, porozan, vrlo higroskopan, u vodi postaje plastičniji, sapunast i mekan zbog čega se lako reže i rezbari, a na otvorenom plamenu postaje izuzetno tvrd. Ne provodi toplinu, zbog čega se tijekom pušenja glava lule lako drži u ruci; ne ostavlja okus ni miris, već pušačima daje čisti okus duhana. Od bijelo-sive boje minerala, tijekom vremena i korištenja lule, zbog poroznosti materijala, pretvara se u boju bjelokosti i toplu boju meda. Svojom ljepotom stiva stoji uz bok bjelokosti, a lule izrađene od stive nazivaju se kraljicom među lulama. Osim obrtničkog proizvoda, velik je broj lula od stive pravo remek-djelo umjetničkog obrta.

Najbogatija nalazišta stive smještena su na području središnje Turske, napose oko grada Eskişehir u Središnjoj Anatoliji. Stoga ne čudi da su prve lule od stive izrađene sredinom 17. stoljeća upravo u radionicama na području današnje Turske.¹⁴ U Europu su stigle kao dio ratnog plijena koji su donijeli njemački vojnici, a zatim se sve intenzivni-

je razvija trgovina s Malom Azijom.¹⁵ Turci su za pušenje radije koristili male glinene lule. Kako je sepiolit bio skup mineral, Turska je uvidjela mogućnost dobre zarade i plasirala sepiolit na europsko tržište. Prve radionice u Europi otvorene su oko 1750. godine u Njemačkoj (Lemgo, Ruhla), a djelovale su na način da su se u njemačkim radionicama samo fino obrađivale uvezene, grubo obrađene, lule iz Turske. Tijekom prve polovice 18. stoljeća počinju se uvoziti mali blokovi minerala stive, no i te lule još uvijek su, zbog skupoće sirovine, bile dostupne samo najbogatijima.¹⁶

Radionice za izradu lula otvaraju se u Parizu i okolici te na području Habsburške Monarhije. Od početka 19. stoljeća Beč i Budimpešta postaju važna središta proizvodnje lula od stive, time i njihovog širenja Europom. Prvi, prema predaji, po imenu poznat majstor rezbar lula bio je István Nagy, koji je djelovao u Pešti tijekom zadnjih desetljeća 18. stoljeća.¹⁷ Zlatno doba bečke proizvodnje trajalo je od 1840-ih do 1880-ih godina.¹⁸ U drugoj polovici 19. stoljeća bečkim radionicama konkurira proizvodnja i obrada u Pragu. Tijekom 19. stoljeća obrtnici izlažu svoje lule i cigaretnike na svjetskim izložbama, majstori rezbari nude svoje lule putem novinskih oglasa, aktivna su udruženja rezbara stive i lula.

Budući da cijena minerala sepiolita nije padala, krajem 19. stoljeća sve više se rabi korijen vrijesa, jeftiniji materijal, ali također s vrlo dobrim osobinama za izradu lula. Napose nakon Prvog svjetskog rata, kada u modu ulaze čisti, jednostavni oblici, zamrla je proizvodnja raskošno rezbarenih lula od stive.

U Zbirci osobnih predmeta čuvaju se dvadeset četiri lule od stive, tri lule sačuvane su s kamišem i usnikom. Sve datiraju iz 19. stoljeća; pet lula se prema puncama na poklopcu ili okovu datiraju u prva desetljeća 19. stoljeća, što je navedeno u Katalogu predmeta.

Razlikujemo dva osnovna tipa dekoracije lula: jednostavne lule bez ukrasa te lule koje su bogato reljefno ukrašene. Za obje vrste karakterističan je poklopac na vrhu ložišta – srebrni, mjedeni ili izliven od alpake te, od istog metala izliven ili tiješten, okov na vrhu vrata lule.¹⁹

Lule bez rezbarenih ukrasa razlikuju se prema oblicima. Brojnošću se ističu lule koje pripadaju tipu lula u obliku vrata labuda (kat. br. 1 – 3) te lule s visokom cilindričnom glavom (kat. br. 4, 5). Iako uglavnom imaju jednostavno obrađene poklopce, zanimljiva je lula s visokom glavom izrađena u Beču 1840. godine, čiji je srebrni poklopac neobičnog valovitog presjeka i bogato ukrašen reljefnim stiliziranim biljnim motivom. Tipološki neuobičajena za lule od stive je dvodijelna lula, sastavljena od glave lule i usadnika-kondenzatora, izrađena poput lula od porculana (kat. br. 11).²⁰ Zanimljivim oblikovanjem ističe se lula tzv. ulmskog tipa (Ulmer Kloben), karakterističnog plosnatog oblika, sa

11 U hrvatskim muzejskim ustanovama uobičajeno se koriste dva naziva za ovaj materijal – stiva i *meerschaum* (Hrvatski povijesni muzej i Muzej za umjetnost i obrt koriste naziv stiva, Etnografski muzej u Zagrebu i Muzej Cetinske krajine *meerschaum*). Na informacijama o terminologiji i ostalim vrijednim informacijama zahvaljujem kolegicama kustosicama koje u svojim zbirka čuvaju lule od tog materijala: Andreja Smetko, Vanja Brdar Mustapić, Marija Živković, Daria Domazet. Zanimljivo je da se zbirka lula od stive spominje u romanu Jagode Truhelke *Zlatni danci* (1997: 12).

12 Klaić, 1983., str. 1268.

13 Hrvatski, 2002., str. 1240.

14 Gačić, 2011., str. 41.

15 Križanac, 2007., str. 29; Dim, 2015., str. 49.

16 The Meerschaum, 2000., str. 63; Križanac, 2007., str. 29; Gačić, 2011., str. 41.

17 The Meerschaum, 2000., str. 64.

18 Križanac, 2007., str. 29; Gačić, 2011., str. 41–42; Dim, 2015., str. 42.

19 Poklopac nedostaje kod dviju lula.

20 Srodna lula, pod nazivom *holanderka*, čuva se u Narodnom muzeju u Krakovu: (Ars fumida, 2005., kat. 101, str. 69).

srebrnim poklopcem (kat. br. 12). Dvije male lule karakteristične su za njemačke radionice, kupolaste glave koja se sužava prema dnu i kratkog jednostavnog vrata (kat. br. 7 – 8).

Lule bez ukrasa uglavnom su vitkih glava, vrlo elegantne, na njihovoj površini do izražaja dolazi zanimljiv kolorit od boje bjelokosti preko boje meda do tamnosmeđe boje, koji nastaje pod utjecajem zagrijavanja sepiolita.

Promatrajući rezbarene motive i način obrade javlja se nekoliko podtipova lula ukrašenih rezbarenim ukrasima. Razlikujemo lule s rezbarenim grbovima ili monogramima (kat. br. 14, 15), lule ukrašene rezbarenim stiliziranim cvjetnim i vitičastim motivima (kat. br. 18), lule s rezbarenom figuralnom scenom – tzv. lažno datirane lule (kat. br. 19 – 24) te lule s povijesnim likovima (kat. br. 16) ili scenama. U Zbirci se čuva jedna figuralno oblikovana lula (kat. br. 17).

Kvalitetom se ističu dvije lule. Lula izrađena u Beču 1830-ih godina, rezbarena u plitkom reljefu. Bogato je ukrašena vertikalnim pojasevima stiliziranih geometrijskih i cvjetnih motiva, asocirajući na *horror vacui*, a ravno dno visoke cilindrične glave naglašeno je srebrnim okovom. Srebrni okov i poklopac također su bogato reljefno ukrašeni, poklopac naglašen prihvatom u obliku kupole. Lula je bila vlasništvo osječkog veleposjednika Ferdinanda K. Schmidta.

Godine 1981. otkupljena je lula koja vjerojatno potječe od muškog člana grofova Pejačević, s vrlo kvalitetno izrezbarenim obiteljskim grbom na prednjoj strani glave lule. Poklopac i okov izrađeni su od srebra, s puncom za Beč i djelomično čitljivom majstorskom puncom (GW). Poklopac je oblikovan poput kupole s prihvatom u obliku apliciranog cvijeta iz kojeg se uzdiže kuglica u obliku kapljice. Za obje navedene lule karakteristično je lijepo oblikovanje spoja srebrnog okova za vrh ložišta, odnosno vrata lule – bilo valovitom linijom ili nizom trolista.

Valja izdvojiti dvije zanimljive, kvalitetno izrađene rezbarene lule. Jedna datira s početka 19. stoljeća i vjerojatno je izrađena u Beču (punce su nečitke) u duhu klasicizma, s rezbarenom figurom vojnika, moguće Napoleona Bonaparte. Ranije je već spomenuta lula oblikovana poput bradatog starca s turbanom, kakva se također nalazi u Narodnom muzeju u Nišu i publicirana je u katalogu izložbe *Lule iz muzejskih zbirki Srbije* (kat. br. 290).²¹ Također je značajna lula spljoštenog dna s lijepo rezbarenim monogramom WB.

U muzejskoj zbirci najbrojnije su bogato rezbarene lule koje pripadaju tipu tzv. lažno datiranih lula, rađene u drugoj polovici 19. stoljeća, ukupno šest lula. U dubokom reljefu rezbaren je prizor iz lova, pas ili konj u trku, uobičajeno kućica s tarabom ili zidanom ogradom; uz prizor, u jednostavnom okviru ili kartuši nalazi se godina (čak na dvije lule 1820. godina). To nije urezana ili izrezbarena godina izrade i ukrašavanja lule, već godina koja označava osobiti datum za vlasnika lule ili značajan povijesni događaj.²² Na dnu glave lule rezbarena je stilizirana voluta.

Dvije tzv. lažno datirane lule rađene su po, vjerojatno,

21 Gačić, 2011., str. 166.

22 Isto, str. 56.

istom predlošku, možda djelo iste radionice skromnih mogućnosti.²³ Kompozicijski su identične, uz prikaz kućice sa zidanom ogradom, prikazuju muškarca u raskoraku koji u desnoj ruci drži dugački predmet spušten uz nogu – radi se o lovcu s puškom te vjerojatno drvosječi sa spuštenom sjekirom ili štapom. Na dnu obje lule rezbarena je stilizirana voluta. Iako obje lule imaju jednostavne mjedene okove i identične poklopce izrađene s ritmičkom izmjenom kružnih i vertikalnih proreza, na njima su utisnute različite majstorske punce (J. H. te M. P.). Prvi rezbar nešto je vještiji i sigurnije ruke.

Lažno datirane lule rađene su tijekom druge polovice 19. stoljeća u mađarskim radionicama, zdepaste su i širokih glava, a poklopac i okov izrađeni su od mjedi. Različite su umjetničke vrijednosti, ovisno o vještini pojedinog majstora rezbara. Lule tog tipa uglavnom su prodavane na sajmovima, što objašnjava tipizirane motive koji se na njima javljaju, a također i mjed koja je korištena za okove i poklopac, umjesto skupljeg srebra.

Nekoliko lula potpisali su majstori rezbari utiskivanjem svojih majstorskih oznaka: F. H. Martiny, J. Hitschman i ne-utvrđeni majstor Pettico.

Lula s oznakom MARTINY / F. H. identificirana je kao rad budimpeštanskog rezbara lula Henrika Martinyja, koji je svoju radionicu imao u znamenitoj Vaci ulici. Umijeće rezbarjenja lula u toj se radionici prenosilo kroz nekoliko generacija; budući da je u popisu majstora rezbara lula iz Budima, Pešte i Budimpešte, objavljenog u pregledu *The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, na adresi Vaczi utca navedeno nekoliko majstora prezimena Martiny (od 1822. godine *Kristóf, trgovac duhanom i stivom*, do 1877. *Henrik i sin*). Henrik je svoju radionicu promovirao u *Vasárnapi Ujság*, tjednim novinama koje su njegovale mađarski nacionalni duh i svijest.²⁴

Na svjetskoj gospodarskoj izložbi održanoj 1873. godine u Beču, u 10. skupini – Galanterija, (Kurzwaaren-Industrie) – među raznim obrtnicima izlagali su majstori rezbari stive, jantara, kornjačevine, bjelokosti... U popisu izlagača naveden je J. Hitschmann, bečki majstor za izradu lula i cigaretnika od stive i jantara. Popis navodi majstorovu adresu u Kasernengasse 12.²⁵

Veći broj lula, ukupno njih petnaest, nosi punce na okovu poklopca, najčešće punce za srebro izrađeno u Beču te različite majstorske punce. Majstori rezbari lula zasigurno su nabavljali gotove okove i poklopce kod majstora srebrnara u svojoj blizini, možda na sajmovima, koji su tijekom 19. stoljeća bili uobičajen način razmjene dobara. Muzej Slavonije čuva dvije vrlo kvalitetne lule označene puncom majstora srebrnara NI (ili IN), koji je djelovao u Beču 1830-ih i 1840-ih godina, zatim dvije lule s okovima majstora M. P. i tri lule koje na okovu poklopca imaju identičan znak: u dva reda slova J H / N S, razmještena oko grčkog križa, u ovalu.

23 Radi se o lulama kataloškog broja 20 i 22.

24 The Meerschau, 2000., str. 68.; Vasárnapi Ujság, 1875., str. 718.

25 Amtlicher Catalog, 1873., str. 309.

Lule od stive, koje se čuvaju u Zbirci osobnih predmeta Muzeja Slavonije, izrađene su tijekom 19. stoljeća u radionicama Srednje Europe, uglavnom u Beču i radionicama u Mađarskoj. Nije potvrđen niti jedan primjerak domaće proizvodnje, kao što iz literature nije poznata radionica za izradu lula od stive u Osijeku i okolici.

Budući da su lule bile modni dodatak i sredstvo uživanja članova plemstva i bogatijeg građanstva, koje je oduvijek gravitiralo Beču i Pešti, ne čudi velik broj sačuvanih lula proizvedenih upravo na tom prostoru. Tipološki su raznovrsne, a kvalitetom variraju od serijski izrađivanih lula u radionicama prosječne kvalitete do vrijednih kvalitetnih primjerala, koji su i označeni majstorskom puncom. Umjetničkom obradom te skladom oblika, ukrasa i metalnih dijelova najvrjednije su lule izrađene po narudžbi, koje nose ugravirano prezime, rezbaren monogram ili obiteljski grb.

CIGARETNICI

Moda pušenja cigareta i cigara širi se europskim zemljama od početka 19. stoljeća, napose nakon Španjolskog rata za neovisnost, budući da je u Portugalu i Španjolskoj bila razvijena tradicija pušenja cigareta. Cigarete su u Tursku, primjerice, donijeli upravo Portugalci. U počecima novog načina konzumiranja duhana, listovi duhana uvijali su se u listove druge biljke da bi 1837. godine u Francuskoj počela proizvodnja papira za cigarete. Najveći poticaj širenju pušenja cigareta zbio se 1880. godine kada je otkriven stroj za uvijanje cigareta.²⁶

Nezaobilazni dodatak uz cigaretu bio je elegantni cigaretnik, izrađen najčešće od srebra, jantara ili stive.²⁷ Rani primjerci svojim izgledom i ukrasom podsjećaju na lule, da bi njihov razvoj, sukladno općoj modi i težnji funkcionalnosti, krenuo k jednostavnijim oblicima i novim materijalima.

Cigaretnici od stive

Beč je bio važno središte proizvodnje umjetnički obradenih cigaretnika od stive.

Muzej Slavonije čuva osam cigaretnika izrađenih od stive, koji se tipološki mogu svrstati u dvije osnovne skupine: tip cigaretnika oblikovanih poput lula (kat. br. 25 – 31) te tip jednostavnih cilindričnih cigaretnika (kat. br. 32). Kako i povijest oblikovanja lula pokazuje težnju ka sve jednostavnijim oblicima i sa sve manje ukrasa, tako i cigaretnici imaju srodan tijek razvoja. Cigaretnici izrađeni tijekom 19. stoljeća tipološki su raznovrsniji, bogatije ukrašeni i izrađeni od skupocjenijih materijala, zbog toga čak sedam cigaretnika iz muzejske zbirke izrađenih od stive pripadaju skupini cigaretnika oblikovanih poput lula. Tek je jedan cigaretnik oblikovan poput jednostavne cijevi, izrađen od drvene cijevi, a samo mu je vrh oblikovan od stive.

Četiri cigaretnika podsjećaju na različite tipove lula: cigaretnik u obliku turske lule, cigaretnik u obliku vrata labuda, sa dnom rezbarenim poput školjke, cigaretnik poput lule u obliku torpeda te cigaretnik oblikovan poput male lule kod koje su glava i vrat postavljeni pod tupim kutem i s apliciranom figuricom jelena u punoj plastici. Radi se o jednostavnim cigaretnicima, izrađenima na prostoru Srednje Europe.

Tri cigaretnika, bogato rezbarena, vrlo su kvalitetan rad austrijskih radionica i čuvaju se u svojim izvornim etujima.²⁸ Oblikovani su iz dva dijela – glava od stive, a usnik od roga ili jantara.

Vrlo je zanimljiv cigaretnik izrađen u Austriji u drugoj polovici 19. stoljeća, ukrašen apliciranom rezbarenom figuricom psa uz deblo, ispod kojeg je ugrađena leća s fotografijom nagog ženskog modela. Ovakvi *provokativni* cigaretnici nisu bili rijetkost u muškim salonima.²⁹

Kao što je pokazalo istraživanje lula izrađenih od stive, i cigaretnici sačuvani u muzejskoj zbirci izrađeni su izvan Osijeka. Kako se osječko dobrostojeće građanstvo 19. stoljeća u svekolikoj modi utjecalo dvama najvećima središtima Monarhije, tako i pušački modni dodaci, nazovimo ih tako, potječu iz radionica Beča i Budimpešte. Danas sačuvani kao muzejski predmeti svjedoče uronjenosti osječkog građanskog života u srednjoeuropsku kulturnu baštinu.

²⁶ Ars fumida, 2005., str. 21; Križanac, 2007., str. 37.

²⁷ Prema *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2002: 147), cigaretnik je posebno izrađena i obradena cjevčica u koju se umeće cigareta prije pušenja.

²⁸ Radi se o cigaretnicima inventarnih brojeva MSO-218906, MSO-218907 i MSO-218919.

²⁹ Pogledati: Masters, 2000., str. 230.

KATALOG PREDMETA IZRAĐENIH OD STIVE

LULE



1. Lula
Srednja Europa, 19. stoljeće
stiva, rezbarenje; metalni lim
4,9 x 6,6 cm, promjer 1,6 cm
signatura: nema
MSO-219288
dar, 2011.
Vera Nad, Osijek

Mala tanka lula u obliku vrata labuda, vrh vrata proširen je i okovan jednostavnim prstenom s malom karikom.

2. Lula s kamišem
Srednja Europa, 19. stoljeće
lula: stiva, rezbarenje; metalna legura, tiještenje
kamiš: trešnjevina, kost
lula: 8,1 x 9,7 cm; promjer 3,2 cm
kamiš: dužina 26 cm
signatura: AR (?), na okovu ložišta
MSO-219300/1-2
nabava nije utvrđena

Lula u obliku vrata labuda s rezbrenim jednostavnim prstenom na vratu, donji dio vrata, do prstena spljošten. Na vrhu ložišta okov od srebrnog lima, ukrašen tiještenim florealnim frizom, sa šarkom i poklopcem. Poklopac cilindričan, s vertikalnim prorezima i ručicom kao MSO-218867 i MSO-218870. Na vrhu vrata lule okov također od srebrnog lima, s malom karikom za sigurnosnu vrpču. Kamiš neobrađen, od trešnjevog drveta; usnik od kosti.



3. Lula
Beč, kraj 19. stoljeća
stiva, rezbarenje; srebrni lim, tiještenje
11,1 x 12,5 cm; promjer 3,4 cm
signatura: punca na okovu glave J H (N) S (u geometrijskoj mreži)
MSO-218870
otkup, 1967.

Lula u obliku vrata labuda s rezbrenim jednostavnim prstenom na vratu, donji dio vrata, do prstena spljošten. Na vrhu ložišta okov od srebrnog lima, ukrašen tiještenim florealnim frizom, sa šarkom i poklopcem. Poklopac cilindričan, s vertikalnim prorezima i ručicom kao MSO-218867. Na vrhu vrata lule okov također od srebrnog lima, s malom karikom za sigurnosnu vrpču.



4. Lula
Beč, 1840.
stiva; srebro
14,5 x 12,8 cm; promjer 4,4 cm
signatura: punca za Beč 1840. godine (na poklopcu), majstorska punca IN (ili NI)
MSO-218807
KOMZA, 1946.

Cilindrična, visoka glava lule bez ukrasa, ravnog dna. Na vratu lule višestruko profiliran prsten, srebrni jednostavan okov s malom karikom za sigurnosnu vrpku. Srebrni poklopac valovitog presjeka bogato ukrašen reljefno oblikovanim stiliziranim biljnim motivom.

Na poklopcu ugravirano prezime: Mensdorff / 1841.
Iz vlasništva veleposjednika Ferdinanda K. Schmidta, Osijek.

5. Lula
Henrik Martiny, Budimpešta, druga polovica 19. stoljeća
stiva; srebrni lim
11,3 x 12,5 cm; promjer 3,5 cm
signatura: utisnuto MARTINY / F. H., na obodu vrata lule
MSO-218806
KOMZA, 1946.

Glava lule visoka, cilindrična; vrat lule blago stiješten, vrh cilindrično proširen. Na vrhu ložišta poklopac od srebrnog lima. Bez ukrasa.

Iz vlasništva veleposjednika Ferdinanda K. Schmidta, Osijek.



6. Lula
Srednja Europa, druga polovica 19. stoljeća
stiva; srebrna legura, tiještenje
8,5 x 8,5 cm; promjer 3 cm
signatura: punca J H, na okovu poklopca
MSO-218867
otkup, 1964.

Mala lula; cilindrična glava sa zaobljenim dnom. Okov vrata izrađen od srebrnog lima, ukrašen iskucanim floralnim motivom. Poklopac ložišta cilindričan, s vertikalnim prorezima; ukrašen dvama frizovima identičnog ukrasa kao na okovu vrata, na kojem je pričvršćena karika za sigurnosnu vrpku.

Ručica poklopca karakteristična, stilizirano geometrijski oblikovana.





7. Lula
Njemačka (?), 19. stoljeće
stiva, rezbarenje
4,2 x 6,8 cm; promjer 4,3 cm
signatura: nema
MSO-218810
KOMZA, 1946.

Glava lule je kupolastog oblika, sužava se prema dnu, kratak jednostavan vrat. Bez ukrasa. Tipološki srodna luli MSO-219421.

Iz vlasništva veleposjednika Ferdinanda K. Schmidta, Osijek.

8. Lula
Njemačka, 19. stoljeće
stiva, rezbarenje
4,3 x 7 cm; promjer 4 cm
signatura: nema
MSO-219421
nabava nije utvrđena

Glava lule kupolastog oblika, sužava se prema dnu; kratak jednostavan vrat. Bez ukrasa. Tipološki srodna luli MSO-218810.



9. Lula
radionica J. Hitschman, Beč, druga polovica 19. stoljeća
stiva; srebrna legura
6,7 x 5,3 cm; promjer 2,4 cm
signatura: oznaka majstora rezbara J. HITSCHMAN utisnuta na obod vrata lule; majstorska punca za srebro J H (N) S (u geometrijskoj mreži) na okovu glave lule
MSO-218868
otkup, 1964.

Mala lula, kod koje su glava i vrat oblikovani pod pravim kutem. Okov samo na glavi lule, ukrašen tiještenim florealnim motivom, sa šarkom i poklopcem u obliku kupole sa šiljkom. Prorezi na poklopcu rezani poput stiliziranih ljiljana, izmjenjuju se s reljefno iskucanim ljiljanima. Uokolo šiljka, iskucana rozeta.



10. Lula
Srednja Europa, 19. stoljeće
stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
13,1 x 10,4 cm
signatura: nema
MSO-219289
nabava nije utvrđena

Jednostavna lula bez ukrasa, s mjedenim okovima. Na vrhu glave metalni cilindrični poklopac s izmjenom uzdužnih i kružnih proreza.





11. Glava lule s usadnikom
Beč (?), 19. stoljeće
stiva; mjed, tiještenje
18 x 9 cm; promjer 3,5 cm; usadnik: visina 9,4 cm
signatura: nema
MSO-218811(1-2)
KOMZA, 1946.

Dvodijelna lula, sastavljena od glave lule i usadnika-kondenzatora. Peta glave oblikovana poput cvjetnog buketa; usadnik u obliku slova Y sa zaobljenim dnom. Okovi poligonalni, poklopac ukrašen cvjetnim girlandama. Sačuvan komadić izvorne sigurnosne vrpce.

Iz vlasništva veleposjednika Ferdinanda K. Schmidta, Osijek.

12. Lula s kamišem

Beč, oko 1880.

lula: stiva; srebrni lim; kamiš: drvo; usnik: kost
lula: 10,6 x 8,4 cm; promjer 3,6 cm
kamiš: dužina 18 cm; usnik: visina 3,5 cm
signatura: punca na okovu poklopca J H N S
MSO-218871/1-2
otkup, 1971.

Spljoštena lula tzv. ulmskog tipa, bez ukrasa. Poklopac ložišta u obliku kupole, ukrašen urezanim stiliziranim grančicama i prorezima nepravilnog oblika. Na vrhu mali šiljak.

Uz lulu sačuvan je kamiš od trešnjevine s usnikom od kosti, učvršćen gumom, i papirnata trobojna sigurnosna vrpca koja ih spaja.



13. Lula s kamišem u etuiju

Beč (?), 19. stoljeće

lula: stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
kamiš: drvo, tokarenje; pozamenterijska vrpca; usnik: kost
etui: drvo; skaj, baršun
lula: 5 x 6,6 cm; promjer 2,7 cm
kamiš: dužina 14,8 cm (usnik: dužina 6,2 cm)
etui: 4 x 6,1 cm
signatura: nema
MSO-219299/1-2(1-3)-3
nabava nije utvrđena

Mala lula cilindrične glave, koja se širi prema ložištu. Donji dio vrata lule reljefno oblikovan poput školjke. Cilindrični poklopac s ritmičnom izmjenom vertikalnih i kružnih proreza, ručica savijena u obliku stiliziranog ljiljana. Metalni okov i na vrhu vrata, s karičicom.

Kamiš, tokaren, izrađen od drveta i usnik od kosti. Lula i kamiš spojeni vrpcom od upletenog zelenog konca.

Sačuvan je i drveni etui, u obliku lule, izvana obložen kožom, unutrašnjost svilom i baršunom.

14. Lula
 Beč, prva polovica 19. stoljeća
 stiva, rezbarenje; srebrni lim; srebro
 11 x 10,7 cm; promjer 5 cm
 signatura: punca za Beč, djelomično čitljiva, majstorska
 punca GW
 MSO-U-2172
 otkup, 1981.

Glava lule izdužena, cilindrična, prema dnu blago konična, zaobljena. Vrh ložišta kao i vrh vrata prošireni. Prednja strana glave lule ukrašena minuciozno izrezbarenim grbom obitelji Pejačević: u sredini štit sa stupom, dva lava i orlom, iznad kojeg je kruna; iznad krune tri viteške kacige; štit pridržavaju dva vojnika u odorama (graničar sa savijenom sabljom i napoleonski vojnik s ravnim mačem); čitava kompozicija uokvirena draperijom nabranom sa strane; iznad draperije tri simbola na kruni: lav s mačem, orao s mačem i stup.

Srebrni okov na obodu glave lule, za vrh ložišta pričvršćen nizom sitnih trolista (stilizirani ljiljani) što prijanjaju na donji rub otvora. Poklopac u obliku kupole, donji friz sa srcolikim i romboidnim prorezima. Na vrhu prihvat u obliku apliciranog cvijeta iz kojeg se uzdiže kuglica u obliku kapljice. Savijena ručica s volutastim završetkom. Kao na glavi, identično pričvršćen okov od srebra za vrh vrata lule. Vrlo kvalitetna izrada lule i srebrnih okova. Probijeni dio poklopca (friz) progorio.



15. Lula
 Srednja Europa, oko 1888.
 stiva, rezbarenje; srebrna legura, tiještenje
 10 x 11,9 cm
 signatura: oznaka majstora rezbara na obodu vrata djelomično čitljivo PETTICO; nečitke majstorske punce na okovu poklopca (geometrijska mreža, slovo S)
 MSO-219290
 nabava nije utvrđena

Lula kratke glave i dugačkog vrata. Dno spoja glave i vrata lule spljošteno (oblikovano poput dna barke). Okov sa cilindričnim poklopcem s vertikalnim prorezima nalazi se na vrhu glave lule. Vrh vrata bikonično prošireni. Na prednjoj plohi lule izrezbaren monogram s datumom: WB, 21. siječnja 1888.

Usljed korištenja lula je dobila zanimljiv kolorit od gotovo bijele pri vrhu ložišta do intenzivno tamnosmeđe na vrhu vrata lule.

16. Lula
 Beč (?), početak 19. stoljeća
 stiva, rezbarenje; srebrni lim, tiještenje
 14 x 12 cm; promjer 4,5 cm
 signatura: nečitka punca na okovu poklopca lule, oblikom
 podsjeća na bečke punce; majstorska punca djelomično
 čitljiva ...IGNITZ (?)
 MSO-218905
 otkup, 1997.

Glava lule u obliku vrata labuda, bogato izrezbarena. Prikazan je vojnik koji prekriženih ruku stoji ispod profiliranog luka naglašenog zaglavnim kamenom, s mačem o pojasu – vjerojatno se radi o prikazu Napoleona Bonapartea. Na vratu lule bogat reljefni stilizirani lisnati ukras.

Zanimljiv dvostruki poklopac na vrhu ložišta: jednostavan poklopac u obliku kupole sa šiljkom, kojem se podiže gornji dio, i tada se otkriva skriveni tiješteni prizor u reljefu: ljubavni par na postelji. Na vrhu vrata jednostavni okov s karikom za sigurnosnu vrpce.



17. Lula
 druga polovica 19. stoljeća
 stiva; rezbarenje; alpaka, tiještenje
 16 x 10 cm; promjer 3,3 cm
 signatura: nema
 MSO-218824
 otkup, 1957.



Lula rezbarena u obliku glave bradatog muškarca s turbanom; na stiliziranom reveru urezana 1790. godina. Jednostavni okov izrađen od alpake i kupolasti poklopac sa šiljkom, ukrašen plastično oblikovanim grančicama s cvjetovima i prorezima u obliku rombova. Na okovu vrata lule mala karika s komadićem sigurnosne vrpce.

18. Lula
Beč, 1830-ih
stiva, rezbarenje; srebro, tiještenje, iskucavanje
16,8 x 12 cm; promjer 4,9 cm
signatura: punca na okovu poklopca: punca za Beč, djelomično čitljiva (173? i čistoća srebra 13); majstorska punca IN (ili NI);
na obodu vrata neutvrđena oznaka majstora rezbara: N u krugu (?) – Noltze, Beč?
MSO-218808
KOMZA, 1946.

Glava lule je visoka, cilindrična, ravnog dna naglašenog srebrnim okovom. Čitava površina lule rezbarena: u nekoliko vertikalnih pojaseva friz geometrijskih i cvjetnih motiva. Srebrni okovi na obodu vrata i ložišta, ukrašeni iskucanim cvjetnim motivima, na vratu mala karika sa sačuvanim komadićem sigurnosne vrpce. Poklopac također bogato reljefno ukrašen, na vrhu prihvat u obliku kupole.
Iz vlasništva veleposjednika Ferdinanda K. Schmidta, Osijek.



19. Lula
Srednja Europa, 1820-ih
stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
11,3 x 12 cm; promjer 5 cm
signatura: punca: LK (LR?), na okovu poklopca
MSO-219292
nabava nije utvrđena

Lula cilindrične glave sa zaobljenim dnom, na dnu voluta sa stiliziranim listom akantusa. Vještom rukom rezbaren je prizor psa u trku i idilični prikaz kućice; urezana godina 1810. Mjedeni okov na vrhu glave lule s poklopcem na kojem se ritmično izmjenjuju vertikalni i kružni prorezi. Na vrhu poklopca prihvat oblikovan poput kuglice. Pripada tipu tzv. lažno datiranih lula.
Vrh vrata lule oštećen je, mjedeni okov otesan i dio rekonstruiran u gipsu.



20. Lula
Mađarska (?), druga polovica 19. stoljeća
stiva, rezbarenje; mjedeni lim
8,6 x 8,8 cm; promjer 4,5 cm
signatura: majstorska punca M. P. (kao kod MSO-218812)
MSO-U-1036
otkup, 1972.

Lula cilindrične glave i zaobljenog dna ukrašena rezbarenjem u dubokom reljefu, prikaz muškarca, vjerojatno drvosječe, šumske kućice i drveta. Ispod prikaza zidane ograde rezbarena je godina 1800. Na dnu lule nevješto je izrezbarena stilizirana barokna vitica. Na vrhu ložišta mjedeni okov sa šarkom i poklopcem na kojem se izmjenjuju vertikalni i mali kružni prorezi. Ručica u obliku stilizirane volute, kuglica na vrhu poklopca. Jednostavni mjedeni okov s malom karikom na vrhu vrata lule.
Pripada tipu tzv. lažno datiranih lula; kompozicijom srodna luli MSO-218822.



21. Lula
 Mađarska (?), druga polovica 19. stoljeća
 stiva, rezbarenje; mjed, tiještenje
 8,5 x 10,8 cm; promjer 5,1 cm
 signatura: na obodu vrata utisnuta nečitka oznaka majstora
 rezbara; na okovu poklopca majstorska oznaka M. P.
 MSO-218812
 stara inventarna oznaka 5950
 dar, 1939.
 Tibor Scheiber, Osijek

Glava je cilindrična, sa zaobljenim dnom. Rezbaren prizor psa u trku, taraba i kućica flankirana stablima. Ispod prizora sa psom rezbarena godina 1820. Na dnu vrata lule rezbarena voluta u obliku stiliziranog akantusa. Jednostavni okov od mjedi na vrhu ložišta (s dijelom šarke, nedostaje poklopac) te na vrhu vrata lule.
 Pripada tipu tzv. lažno datiranih lula.
 Okove i poklopac izradio majstor kao i kod lule MSO-U-1036.



22. Lula
 Mađarska (?), druga polovica 19. stoljeća
 stiva, rezbarenje; mjed, tiještenje
 11,8 x 12,2 cm; promjer 5,3 cm
 signatura: majstorska punca J. H. na okovu poklopca
 MSO-218822
 otkup, 1957.

Glava je cilindrična, sa zaobljenim dnom. Grubim potezima rezbaren je prizor lovca sa šeširov ukrasnim perom i spušenom puškom iza desne noge, te kućica flankirana zidanim s jedne i drvenom ogradom s druge strane. Uz prikaz lovca rezbarena 1807. godina. Na dnu vrata lule voluta poput stiliziranog lista akantusa. Jednostavni okov od mjedi te poklopac s ritmičnom izmjenom kružnih i vertikalnih proreza i kuglicom na vrhu. Na okovu vrata lule mala karika na kojoj je sačuvana sigurnosna vrpca.
 Pripada tipu tzv. lažno datiranih lula; kompozicijski srodna luli MSO-U-1036.

23. Lula
 Srednja Europa, druga polovica 19. stoljeća
 stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
 9 x 10,4 cm, promjer 4,7 cm
 signatura: punca (nečitko: J), na okovu poklopca
 MSO-219291
 nabava nije utvrđena

Zdepasta lula, cilindrična glava sa zaobljenim dnom. Rezbaren je prizor konja u trku i u dnu godina 1819. Nasuprot vrata lule, rezbarena kula. Dno lule ukrašeno urezivanjem, motivom romboidne mreže. Mjedeni okov s cilindričnim poklopcem na kojem se ritmično izmjenjuju vertikalni i kružni prorezi. Na vrhu poklopca prihvat oblikovan poput kuglice. Vrh vrata okovan mjedenim prstenom s kukicom.
 Pripada tipu tzv. lažno datiranih lula.



24. Lula

Srednja Europa, druga polovica 19. stoljeća
stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
visina 8,4 cm; sačuvana: širina 8,7 cm
signatura: nema
MSO-219293
dar, vjerojatno oko 1934. Marko Đigunović

Cilindrična glava lule sa zaobljenim dnom. Rezbaren prizor psa u trku i kućica. Ispod psa rezbarena je godina 1852. Na dnu rezbarena voluta. Mjedeni okov na vrhu vrata lule, s karičicom. Na vrhu ložišta mjedeni okov sa šarkom i cilindričnim poklopcem s vertikalnim prorezima, kuglica na vrhu poklopca.

Pripada tipu tzv. lažno datiranih lula.

Lula je oštećena, napukao je i odvojio se vrh vrata lule s okovom.



CIGARETNICI



25. Cigaretnik u etuiju

Austrija (?), sredina 19. stoljeća
cigaretnik: stiva, rezbarenje; rog, tokarenje
etui: drvo; koža; baršun; svilena tkanina; mjedena zrna
cigaretnik: 6,6 x 3,4 cm, dužina 11,2 cm (usnik: dužina 5,8 cm)
etui: 4,5 x 13 x 8 cm
signatura: nema
MSO-218907/1(1-2)-2
otkup, 1997.

Cigaretnik sastavljen od blago zakrivljenog usnika izrađenog od roga i glave izrezbarene od stive, u duhu bidermajera. Glava cigaretnika bogato rezbarena u obliku poprsja mlade dame sa šeširićem i spiralnim uvojcima kose. Ogrlica od dvostrukog reda zrnaca i naušnice u obliku pera. Dekolte ukrašen ružom. Na vrhu šeširića ljevkasti dio za umetanje cigare.

Drveni etui obložen svijetlom kožom ukrašenom motivom romba; u unutrašnjosti baršun i svilena tkanina, obod unutrašnjosti ukrašen trakicom papira koja imitira friz mjedenih zakovica.

26. Cigaretnik u etuiju

Austrija (?), druga polovica 19. stoljeća
cigaretnik: stiva, rezbarenje; metal; optička leća, fotografija; kost
etui: karton; koža; baršun; svilena tkanina
cigaretnik: dužina 12 cm, promjer 1,6 cm; usnik: dužina 4,3 cm
etui: 2,6 x 15 x 4,2 cm
signatura: nema
MSO-218906/1(1-2)-2
otkup, 1997.

Cigaretnik izrađen u obliku lule. Usnik, od kosti, cilindričan, ukrašen tankim mjedenim prstenom s karičicom za sigurnosnu vrpцу. S glavom lule, izrađenom od stive, spojen širokim metalnim prstenom. Glava cigaretnika ukrašena apliciranom rezbarenom figuricom psa koji leži uz panj drveta. Ispod debla ugrađena je leća s fotografijom nagog ženskog modela.

Drveni etui, obložen smeđom kožom; unutrašnjost baršunom i svilenom tkaninom.





27. Cigaretnik u obliku turske lule
druga polovica 19. stoljeća
stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
3,5 x 6,3 cm
signatura: na okovu glave utisnuto M
MSO-219294
nabava nije utvrđena

Cigaretnik u obliku male turske lule. Glava je konična, prema vrhu se širi, a u dnu obrađena poput vijenca kružnih latica s mjedenom kuglicom na vrhu svake. Dugačak vrat cigaretnika postavljen pod pravim kutem. Jednostavni mjedeni okov na vrhu glave cigaretnika te vrhu vrata, gdje je i mala karika za sigurnosnu vrpču. Na dnu vrata aplicirana mjedena traka.

28. Cigaretnik u etuiju
Beč, 19. stoljeće
cigaretnik: stiva, rezbarenje; jantar
etui: koža, drvo
cigaretnik: 3,6 x 10 cm, promjer 2,3 cm
etui: 2,9 x 11,7 cm, dubina 5,4 cm
signatura: natisak u etuiju: Bester Wiener Meerschaum
MSO-218919/1-2
otkup, 1998.

Cigaretnik izduženog S oblika. Usnik izrađen od jantara i glava cigaretnika od stive. Na vrhu glave apliciran ukras od rezbarene stive, figurica mladog lava podvijenog repa, izrađena u punoj plastici.

Etui izrađen od drva, obložen kožom; u unutrašnjosti svijetli pliš i svilena tkanina. Na svili zlatni natisak s prikazom orla raširenih krila i natpisom Bester Wiener Meerschaum.



29. Cigaretnik
Njemačka (?), 19. stoljeće
stiva, rezbarenje; mjedena legura, tiještenje
5,8 x 7,4 cm, promjer 2 cm
signatura: nema
MSO-219295
nabava nije utvrđena

Cigaretnik oblikovan poput lule koja tipološki pripada skupini lula u obliku vrata labuda. Dno rezbareno u obliku školjke. Vrat je bikonično proširen i okovan mjedanim prstenom s karičicom s koje visi komadić mjedene sigurnosne lančica.

30. Cigaretnik u etuiju
Austrija (?), 19. stoljeće
cigaretnik: stiva, rezbarenje; mjed
etui: koža; pliš; drvo
cigaretnik: 5,3 x 6,9 cm, promjer 2,2 cm
etui: 5,8 x 7 cm
signatura: nema
MSO-219301/1-2
nabava nije utvrđena

Cigaretnik rezbaren od stive, kao lula u obliku torpeda, bez ukrasa. Tanki mjedeni prsten na obodu vrata, s malom karičicom za sigurnosnu vrpču.

Drveni etui obložen tamnom kožom, u unutrašnjosti pliš i svilena tkanina.



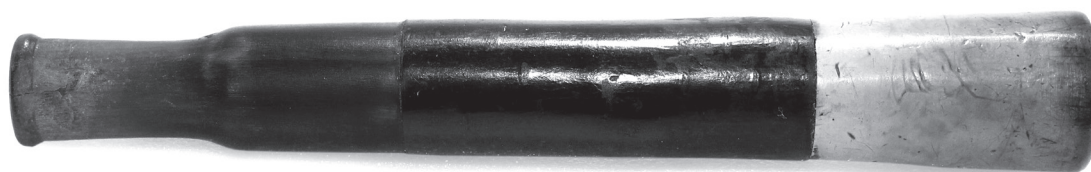


31. Cigaretnik s kamišem
Beč (?), 19. stoljeće
cigaretnik: stiva, rezbarenje
kamiš: trešnjevina
cigaretnik: 6,1 x 7,1 cm, promjer 1,8 cm
kamiš: dužina 12 cm
signatura: nema
MSO-219617/1-2
otkup, 2007.

Cigaretnik oblikovan poput male lule u kojoj su glava i vrat postavljeni pod tupim kutem. Na vrhu vrata apliciran u punoj plastici rezbareni jelen koji počiva uz tarabu. Vrh ložišta profiliran, ukrašen vijencem sitnih zrnaca. Kamiš oblikovan od tokarenog trešnjinog drva, na vrhu sačuvan mali komadić usnika od kosti.

32. Cigaretnik
prva polovica 20. stoljeća
stiva; drvo; rog
dužina 10,5 cm (usnik: dužina 3,8 cm)
signatura: nema
MSO-218902
dar, 1978.
dr. Dragan Cepelić, Osijek

Cigaretnik je izrađen od tri neodjeljiva dijela: cijev je drvena, usnik izrađen od roga, a vrh od stive.



LITERATURA

ARS, 2005., *Ars fumida : przybory do palenia tytoniu w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków : Muzeum Narodowe w Krakowie.

BEKIĆ, L., 2000., *Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 32 – 33, Zagreb, 249–279.

CARVED, 2000., *Carved Meerschaum Pipes // The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, Budapest : Hungarian National Museum, 64–67.

DIM, 2015., *Dim – priča o duhanu : 30. siječanj – 31. svibanj 2015. / autori tekstova Tamara Nikolić Đerić, Dean Šoša, Marija Živković*, Zagreb : Etnografski muzej.

GAČIĆ, D., 2011., *Lule iz muzejskih zbirki Srbije : katalog izložbe*, Novi Sad : Muzej grada Novog Sada.

HAIDER, E., 2000., *The New Meerschaum Fashion and its Master Craftsmen // The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, Budapest : Hungarian National Museum, 68–73.

HRVATSKI, 2002., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb : Novi Liber.

LEVÁRDY, F., 1994., *Pipázó eleink*, Budapest : Y-Metró Kft.

LIST, 2000., *List of Pipe Engravers of Pest-Buda // The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, Budapest : Hungarian National Museum, 109–112.

KLAIĆ, B., 1983., *Rječnik stranih riječi : tudice i posuđenice*, Zagreb : Nakladni zavod MH.

KRIŽANAC, M., 2007., *Ars fumandi*, Beograd : Muzej primenjene umetnosti.

MASTERS, 2000., *Masters and Collectors at the Turn of the Century // The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, Budapest : Hungarian National Museum, 229–252.

MEERSCHAUM, 2000., *The Meerschaum Pipe // The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, Budapest : Hungarian National Museum, 62–73, katalog 175–228.

OREL, B., 1951., *Piparstvo na Gorjušah v Bohinju – naša stara domača obrt*, *Slovenski etnograf* 3 – 4, Ljubljana, 75–86.

RADIĆ, M., 2015., *Osijek i šira okolica u osmankom periodu : katalog izložbe*, Osijek : Muzej Slavonije.

RIDOVICS, A., 2000. *Historic themes on Pipes and Pipe-Stems // The History of the Hungarian pipemaker's craft, Hungarian history through the pipemaker's art*, Budapest : Hungarian National Museum, 74–92.

ŽIVKOVIĆ, M., 2015., *Kako je nastala izložba Dim – priča o duhanu*, *Etnološka istraživanja* 20, Zagreb, 133–145.

ELEKTRONIČKI IZVORI

AMTLICHER CATALOG, 1873., *Amchlichter Catalog der Ausstellung der im Reichsrathe vertreten Koenigreiche und Laender Oesterreiches*, Wien : Verlag der General-Direction. URL: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11164508_00001.html (8. 7. 2016.)

RAPPAPORT, B. *Lost in Translation : The linguistic Hodgepodge of Mg₄Si₆O₁₃(OH)₂·6H₂O*

URL: <http://tobaccopipeartistory.blogspot.hr/p/meerschaum.html> (24. 6. 2016.)

URL: <http://www.piperson.org/>

URL: <https://dimlule.wordpress.com>

VASÁRNAPI UJSÁG, 1875., *Vasárnapi Ujság*, 22/1875., 45 (7. 11. 1875.)

URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/01131/pdf/01131.pdf> (5. 12. 2016.)

MEERSCHAUM PIPES AND CIGARETTE HOLDERS FROM THE COLLECTION OF PERSONAL ITEMS FROM THE MUSEUM OF SLAVONIA – FOAM OF THE SEA IN THE CLOUD OF SMOKE

SUMMARY

This text describes a part of the museum research regarding the professional manufacture of pipes and smoking accessories from the Artistic Crafts and Design Department of the Museum of Slavonia. A section of pipes and cigarette holders made from the mineral meerschaum was selected from the Collection of Personal Items, 24 pipes and 8 cigarette holders in total.

Meerschaum is the mineral sepiolite, hygroscopic magnesium silicate created by the erosion of serpentine, also known by its poetic name foam of the sea. It can be worked easily and it looks nice, and during the 19th century it was a favourite material in the European pipe making workshops.

Meerschaum pipes kept in the Collection of Personal Items of the Museum of Slavonia were made during the 19th century in the workshops of Central Europe, mostly Vienna and Hungary. There are no items made domestically, same as there are no known workshops for making meerschaum pipes in Osijek and the surrounding area that can be found in literature.

We have the two basic types of pipe decorations in the museum collection, simple pipes without decorations and pipes with rich relief decorations. The cap at the top of the chamber is specific for both types - silver, brass, or cast from alpaca silver, and the plating on the top of the pipe shank is cast or pressed from the same metal. The most numerous are the carved pipes from the group of the so called falsely dated pipes, six pipes in total, made during the second half of the 19th century in Hungarian workshops.

Two of the pipes are of exceptional quality. A pipe made in Vienna in the 1830s, owned by the landowner from Osijek Ferdinand K. Schmidt, with an elaborately carved pipe bowl and flat bottom accentuated with silver plating. Silver plating and the cap are also decorated with elaborate reliefs. The other pipe probably comes from the male member of the family of counts Pejačević, with a high quality family crest carved on the front of the pipe bowl. The cap and the plating are made of silver, with a stamp for Vienna and a partially legible master's stamp (GW).

Among the pipes without decorations, we have pipes shaped like a swan's neck and pipes with tall cylindrical

bowls. They mostly have thin bowls, highly elegant, and their surfaces are usually interestingly coloured with the shades of ivory, through honey, to dark brown colours, which are usually formed as the temperature of the sepiolite rises.

Master carvers have signed several pipes by pressing in their master's stamps, usually on the rim of the pipe shank (Henrik Martiny, J. Hitschman, and an undetermined master Pettico).

The pipes are of various types, and their quality varies from average quality pipes made in batches at workshops to valuable high quality pieces, marked with a master's stamp. According to their artistic finishing and the harmony of form, decorations, and metal pieces, the most valuable are the custom made ones, with engraved family names, monograms, or family crests.

Smoking cigarettes also introduced the fashion of using a new utility item - the cigarette holder. It is defined as a specially made and finished small tube, used for inserting the cigarette before smoking. Vienna was an important centre for the production of artistically finished meerschaum cigarette holders. Eight of them are kept at the Museum of Slavonia, and they come in two different types, cigarette holders shaped like pipes and simple cylindrical cigarette holders.

The types of cigarette holders made during the 19th century are varied, elaborately decorated and made from expensive materials. As much as seven cigarette holders from the museum collection belong to the group of cigarette holders shaped like pipes, only one cigarette holder is shaped like a simple cylindrical tube, made from a simple wooden tube, and only its tip is made of meerschaum.

With different types of pipes, there are also different types of cigarette holders shaped like pipes.

Three cigarette holders stand out, elaborately carved, of high quality and made in an Austrian workshop, they are kept in their original etuis. They consist of two pieces - the meerschaum head and horn or amber mouth piece.

At the end of the text there is a Catalogue of items made of meerschaum with catalogue information, description, and a photograph.